

Slik har vi nordmenn endret oss

Nordmannen fra 1650 og nordmannen av i dag ville kunne ha kommet overens på noen områder, men ville stått fremmede for hverandre i svært mye. Endringene i verdier og sinnelag sier noe om hva som har skjedd i våre hoder og hjerter i løpet av disse hundreårene.

AV ULF
ANDENÆS
Journalist

Tidligere avdelingsleder, utenrikskorrespondent og reporter i Aftenposten. Historiker med utdannelse fra Oslo og Oxford.

Lenge var det embetsmennene og borgerskapet som var de toneangivende og gikk i spissen for det nye som kom. Slik var det som regel også i tro og tanke.

Noe av tenkemåten gjenspeiler seg i det som vises frem av bilder og innredninger. Et gipstak fra 1600-tallets Christiania har en historie å fortelle om sin tids idealer og forbilder.

En bygård der mye skjedde

Den ærverdige gården som sto i Dronningens gate 15 på hjørnet av Tollbugata, har fått gjenreist deler av sitt interiør på Folkemuseet. Bygningen var en av de viktigste i byen. Stortinget holdt sine møter der før dets eget hus ble fullført i 1866, og både Katedralskolen og Kirkedepartementet holdt til under det samme tak i mange år.

Taket ble skåret ut i gips midt på 1600-tallet. Slike tak var tidens mote i møblerte hjem på den tid, utformet av betrodde kunsthåndverkere. Dette er tilskrevet Jens Jenssen Vinde, en ledende gipsmaker på den tid.

I taket vises de fremste av hva man kalte «dyder» – livsverdier eller idealer, som vi ville sagt i dag, slik de ble formidlet som moralske

I portrettet peker presten Even Romedal (1661–1705) på syndefallet i form av den berømte scenen med Adam og Eva og slangen. Utdrivelsen fra paradiset ga mennesket mulighet for å velge det onde, og presten peker dermed på grunnlaget for en kristen kirke. Syndefallet kan slik sees som den direkte årsaken til at mennesket trenger dyder, som rettledning og indre verdikompass for å styre unna fristelser og laster. Hvilke dyder og moralske verdier ble ansett som viktige av 1600-tallets nordmenn? Ukjent maler, datert 1693.

Foto: Anne-Lise Reinsfelt/Norsk Folkemuseum.

Norsk Folkemuseum på Bygdøy i Oslo åpner i 2019 en ny og stor kulturhistorisk utstilling som skal vise borgerskapets og embetsstandens betydning for fremveksten av det moderne Norge. Utstillingen spenner over tidsrommet fra 1600 til 1914, en periode der Norge gjennom økende handel og kulturutveksling ble del av større globale forbruks-trender og idéstrømninger. Norsk Folkemuseum vil sette søkelys på enkeltmennesker som gjennom sine handlinger skapte nye forutsetninger for fremtiden. I en serie artikler vil Aftenposten Historie ta for seg de forskjellige tidsepokene og de som bidro til å sette sitt preg på dem.

Å avbilde de fremste dyder i form av symbolske skikkelser var blitt utbredt på 1600-tallet. Det skjedde først i kirkekunsten, etter hvert også i enkelte verdslige bygninger, hos embetsstand og høyere borgerskap.

1. Troens kors

Troen (i latinske innskrifter: *credes*). Avbildes som en kvinne utstyrt med korset og Bibelen.

Troen kunne også ha andre kjennetegn, slik det ble vist i kirkekunsten, blant disse var alterkalken for utdeling av vin til nattverden.

Foto: Anne-Lise Reinsfelt/Norsk Folkemuseum.

For 1600-tallets mennesker var samfunnet ikke bare et fellesskap i det verdslige, men like mye et fellesskap i religion. Dette hadde røtter fra lenge før kristendommen. Fra de eldste tider samlet menneskene seg om felles seremonier og ofringer til høyere makter. Slik fortsatte det å være både før og etter reformasjonen. For å skape fred etter de blodige religionskriger ble det fastslått som en minnelig ordening i de fleste europeiske land at undersåttene skulle følge fyrstens tro. I Norden ble dette gjennomført med sterkere ensretting enn i de fleste andre land.

Etter reformasjonen ble kirken hos oss lagt direkte under staten, og presteskaper ble en forlenget arm av kongemakten. Predikanter som ikke var prester, fikk senere forbud mot å tale i forsamlinger uten sogneprestens samtykke. Den begrensningen ble innført for at øvrigheten skulle være garantert det rette budskapet. Det var derfor Norges største legpredikant gjennom tidene, Hans Nielsen Hauge, måtte sitte mange år i fengsel.

Berge villfarne sjeler

Faktisk var den religiøse romsligheten større i den fremste islamske staten på denne tid. I det stortyrkiske ottomanske rike ble de mange ulike trossamfunn ikke bare tålt ved siden av islam, men hvert av dem hadde sin egen lovbook og sin egen særskilte rettsordning, som ble kalt en millet – gresk-ortodokse kristne, de armenske kristne, jødene og så videre.

Norge og Danmark sto for den motsatte ytterligheten, der avvik fra kongens lutherske tro overhodet ikke ble godtatt, annet enn

Dette oljemaleriet datert 1782 viser lastens ansikt i form av «Kort-Hans» med spillkort, vinglass og et flir om munnen. Kortspill var et populært tidsfordriv på 1700-tallet, både blant kvinner og menn, men spill om penger var strengt forbudt. Et dannet og måteholdent forhold til kortspill var derfor et uttrykk for selvbeherskelse – en egenskap det var viktig å demonstrere. I noen religiøse miljøer har kortspill alltid vært ansett som synd og skadelig for moralen.

Ukjent kunstner. Foto: Stian Nybru/Norsk Folkemuseum.

som helt spesielle unntak, i særtilfeller der landet hadde behov for utlendinger – f.eks. fagfolk eller handelsfolk som viste seg å tilhøre andre trossamfunn.

Å holde undersåttene innenfor den rette

tro med makt ble ansett som en god gjerning, fordi dette kunne berge villfarne sjeler fra å gå fortapt og bli utelukket fra muligheten til det evige liv.

Gipstaket fra Dronningens gate 15 var i flere år utstilt i renessanserommet i Bysamlingen på Norsk Folkemuseum. De syv dydene som er gjengitt i himlingen, var godt synlige for dem som en gang beveget seg i rommet, og fungerte som en viktig påminnelse om de gode rettesnorene i livet. I en ellers bildefattig verden for folk flest var fremstillinger av dydene et mye brukt motiv innen folkekunsten og kirkekunsten. Illustrasjonene i denne artikkelen viser flere eksempler på dette. Taket blir et viktig element i museets nye utstilling som åpner i 2019.

Foto: Norsk Folkemuseum.

Dette avspeilet hvordan grunnlaget for vestlig kultur og åndsliv var antikkens tenkning og særlig den greske filosofi, føyet sammen med kristendommen til en helhet, et moralsk byggverk for menneskene å innrette sin tilværelse etter.

Motsetningen til disse syv dyder var fra katolsk tid de syv dødssynder: Hovmot, grådighet, begjær, misunnelse, fråtseri, raseri og latskap.

Å avbilde de fremste dyder i form av symbolske skikkelser var blitt utbredt på 1600-tallet. Det skjedde først i kirkekunsten, etter hvert også i enkelte verdslige bygninger, hos embetsstand og høyere borgerskap.

I kirkekunsten hadde de billedlige fremstil-

linger av dyder og livsidealer dukket opp etter reformasjonen i 1537 som en erstatning for helgenbildene fra den katolske tiden, som nå plutselig var blitt politisk og åndelig ukorrekte. Senere dukket motiver av lignende type opp blant bedrestilte borgere i byene.

Blant bøndene på landsbygda fortsatte den gamle tenkemåten fra katolsk tid å leve videre i lang tid, men også blant dem ble det etter hvert laget bilder med slike temaer i veggdekorasjoner og rosemaling.

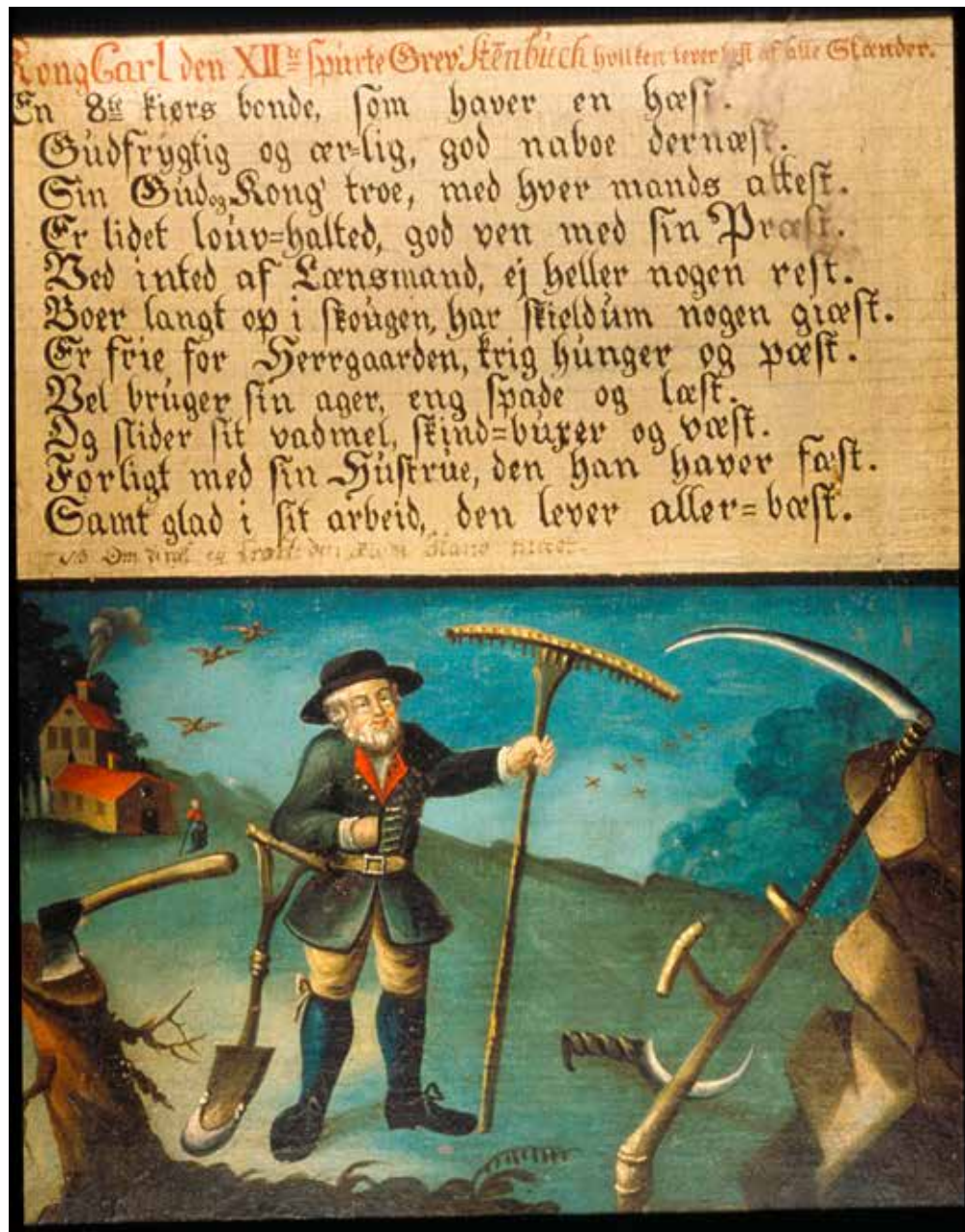
Gipstaket som er avbildet her, består av markerte felter med hver sin billedfremstilling i form av en kvinneskikkelse med symbolske kjennetegn.

forbilder for den tids mennesker.

Avbildet på denne måte var de fire såkalte kardinaldyder, fremhevet i den klassiske greske filosofi i antikken: Rettferdighet, visdom, mot og måtehold. Med kristendommen ble senere tilføyd de tre fremste kristne dyder: Tro, håp og kjærlighet.

De syv fremste dyder

De fire kardinaldyder var verdslige idealer, som skulle gjøre det mulig å opprettholde det gode liv og det gode samfunn. De tre kristne dyder, tro, håp og kjærlighet, skulle gjøre det mulig for menneskene å finne veien til frelse og evig liv.

Bonden med sine redskaper er avbildet med et dikt som ble spredt på skillingstrykk i Norden på 1700-tallet. Diktet understreker at en bonde som er gudfryktig og ærlig, en god nabo, tro mot Gud og konge, som ikke gjør noe galt, er gjeldfri, glad i sitt arbeid og tro mot sin hustru – «det er den bonde som lever aller best». Diktets lykkelære representerer moralske påbud om hvordan bonden bør skikke seg. Maleriet henger i Hovestua fra Telemark (nå på Norsk Folkemuseum), og under diktet har Hove-bonden fått tilføyd en sarkastisk linje: «Om Uræet ey trøkte den ringe Stand mest». Fra slutten av 1700-tallet. Foto: Norsk Folkemuseum.

Konfirmasjon en borgerplikt

Denne tilstand ble ikke engang rokket av Grunnloven på Eidsvoll i 1814. Grunnloven bidro i første omgang snarere til å stadfeste ensrettingen, ved å fastslå uttrykkelig i en særskilt paragraf at jøder, jesuitter og katolske munkeordener ikke hadde adgang til riket. Islam var så utenkelig hos oss den gang at denne tro ikke ble nevnt. Katolikker og andre utenfor statskirken fikk ikke rett til å opprette menigheter før dissenterloven ble innført i 1845.

Den lutherske dåp og konfirmasjon var en borgerplikt. Uten å være konfirmert tapte man borgerlige rettigheter; man

kunne ikke inngå ekteskap, eie jord, være fadder eller vitne i retten. Det var påbudt å møte til konfirmasjon innen man var 19 år. Å bli utestengt fra natverden kunne være en alvorlig straff for dem som hadde gjort seg skyldig i avvikende adferd.

Troen rokkes og åpner seg

Jøder var utestengt fra landet til 1852. De andre diskriminerende bestemmelsene ble fjernet først litt etter litt. Jesuitter fikk ikke adgang til riket før i 1956. Den lutherske kirke var statskirke med kongen som overhode frem til 2012.

1600-tallets religiøse enhet står i sterk

motsetning til tendensen i dagens Norge, med vår personlige tro eller vantro, med enkeltmenneskets stillingtagen, full religionsfrihet, verdsliggjøring av samfunnet og frafall fra troen i vide kretser side om side med et mangfold av ulike religioner, skjønt den lutherske kirke har fortsatt flest tilhengere.

2. Kjærlighetens frukter

Kjærligheten (latin: *caritas*). Avbildes som en kvinne med to barn i fanget, det ene ved hennes bryst. I bakgrunnen skimtes en kirkebygning.

Dette kan fortolkes som at Gud velsigner kjærligheten, den himmelske så vel som den fysiske kjærlighet, stadfestet av kirken. Bildet av en mor som tar seg av barna, er også et bilde på omsorg og barmhjertighet, også omsorg for de minste og svakeste blant oss og, i en videre betydning, for de fattige.

Bildet av kvinnen avkledd med blottede bryster kan også antyde verdens fristelser i forbindelse med den sanselige kjærlighet, som dyden motstår. Samme bilde spiller aller mest på fruktbarheten og familiens forøkelse, som skulle være målet for den fysiske kjærligheten vigslet av kirken.

Andre kjente symboler for kjærligheten kunne være et flammende hjerte, en pil, eller en kurv, slik man kan finne det i utsmykningen i mange kirker.

Mannens rettigheter

Under kjærlighetens vilkår kommer også forholdet mellom kjønnene og innen familien. For datidens borgere blir dette lovgulert i Christian 5.s Norske Lov fra 1687, der mannens autoritet som familiens overhode blir nedfelt. Mannen har rett til å kreve lydighet av hustru, barn og tjenestefolk. Han ivaretar familiens interesser overfor stat og øvrighet, og er innad i familien en representant for de samme myndigheter.

Fortsatt et århundre senere, i 1784, fastslår den tids fremste rettslærde, professor Lauritz Nørregaard: «Naar borgerlige Love gjøre Forskiel imellem Mandpersoners og Fruentimmers borgerlige Pligter og Rettigheder, saa er samme grundet deels i Naturen, deels i Huusstanden, og deels i Staternes eget Vel.»

Denne glassruten, som opprinnelig har stått i et vindu i Bergen, viser en mann med en pokal i hånden og en kvinne med en krans, sannsynligvis en brudekrans. Pokaler var vanlige ved festligheter blant borgerskapet på 1600- og 1700-tallet. Mannen hilser kvinnen med pokalen, mens kvinnen svarer ved å holde opp en blomsterkrans, som symboliserer jomfruelighet og fruktbarhet.

Foto: Anne-Lise Reinsfelt/Norsk Folkemuseum.

Tidligere statsminister Gro Harlem Brundtland kunne sies å påkalle dyden *caritas* (omsorg og kjærlighet) da hun etterlyste nabokjerringa som kjefet og brydde seg. Dydene er som regel representert av kvinner. På dette sekskantede drikkebeget i sølv er to av dydene, tro og håp, fremstilt som kraftige matroner med henholdsvis et kors og en fugl. Begeret er fra Luster i Sogn og Fjordane.

Foto: Norsk Folkemuseum.

Arbeidsdelingen mellom kjønnene ble oppfattet som naturlig. Idealet var at mann og kvinne skulle utfylle hverandre til det felles beste.

Ekteskapet var fra gammel tid en pakt inngått mellom to slekter, og angikk ikke prest eller fut. Dette endret seg etter reformasjonen, da kongemakten tok over fra kirken å håndheve familieretten. Bryllup i den nå statsdirigerte kirken ble gjort til en institusjon i samfunnet. Til og med forlovelse ble etter reformasjonen en rettslig institusjon, noe som varte frem til slutten av 1700-tallet. Skilsmisse var svært uvanlig.

Etter reformasjonen ble i tillegg strenge bestemmelser innført mot kjønnslig omgang utenfor ekteskapet, samboerskap og barn utenfor ekteskap. Homoseksuelt samkvem ble strengt fordømt. Kongemakten innførte sin justis også over de intime sider ved undersåttene liv.

Kjærlighetens veier

Alt dette er i vår tid forvandlet, med likestilling mellom kjønnene, personlig frihet, seksuell frigjøring, samliv uten ekteskap, alminneliggjøring av skilsmisse, fri abort, moderne prevensjonsmidler osv. Mange av disse endringene har kommet med full kraft først i de siste tiårene.

Endringen i levesett henger også sammen med velferdsstaten, som har gjort borgerne mindre avhengige av familien enn før. I mindre grad enn våre forfedre er vi henvist til at familiene holder sammen for å ha nok til livets opphold. Dermed er det ikke like viktig som før med beskyttelse av familiesamhold og tilhørende grensesetting i kjærlighetslivet.

3. Håpets anker

Håp (latin: *Spes*). Avbildes som en kvinne med et anker. Betydningen av ankeret er et fast holdepunkt i tilværelsen, som kunne oppnås ved håpet om himmelsk frelse og evig liv.

Andre kjente symboler for håpet er en due, en frendens skapning, eller en palmegren, et tegn på velsignelse siden Jesu inntog i Jerusalem på den første palmesøndag.

Datidens mennesker regnet med at Gud og skjebnen styrte deres liv, og de avfant seg i større grad med det de oppfattet som Guds og skjebnens vilje. Samtidig levde de i et standssamfunn der muligheten til å forbedre sin lodd var begrenset.

Det nye håp

Fra et håp som var rettet mot det hinsidige, er håpet i sterk grad blitt rettet mot et bedre liv her på Jorden, som lettere enn den gang er mulig å innfri. Vi er ikke på samme måte som på 1600-tallet stengt inne av standssamfunnets begrensninger, men i større grad vår egen lykkes smed, med klassereiser og selvrealisering.

Til gjengjeld fantes blant 1600-tallets

mennesker et større håp om at livet gikk videre etter døden, et håp som kunne være ledsaget av en frykt for å gå fortapt. De mange nordmenn som i dag lever uten tidligere tiders religiøse overbevisning, må som oftest greie seg uten et slikt håp, og unnslipper samtidig en slik frykt. Grupper blant vår tids innvandrerbefolkning har tatt med seg forventninger om livet i det hinsidige som kan måle seg med oppfatningene blant tidligere tiders nordmenn.

4. Rettferdighetens vektskål

Rettferdighet (i latinske innskrifter: *Justitia*). Avbildes som en kvinne med en vektskål og et sverd, og med vinger.

Vektskålen er bilde på domsavsigelse, at alt som teller for og imot under en avgjørelse, skal veies omhyggelig i vurderingen. Sverdet er bilde på

rettens håndhevelse og autoritet, med straff som en del av dette. «Øvrigheten bærer ikke sverd for intet», ifølge bibelordet. Vingene kan oppfattes som en påminnelse om de reddende og straffende engler som utøvere av Guds orden.

Et annet vanlig kjennetegn, som mangler her, er at kvinneskikkelsen – rettens gudinne i romersk mytologi, også omtalt som Fru *Justitia* – har bind for øynene.

Dette er tegn på upartisk skjønn, at den som håndhever retten, skal være blind for om en avgjørelse gjelder venn eller fiende, en forbundsfelle, en rival, en spesiell forbindelse, en som jeg kan høste fordel fra ved neste korsvei, en som jeg har trang til å hevne, en kvinne eller mann som jeg begjærer eller avskyr.

Rettsvesenet og lovene er grunnleggende endret, synet på rettferdighet likeså. Kongen på 1600-tallet rådde med uinnskrenket makt, særlig etter at eneveldet ble utropt som styreform i 1660, det absolutte motstykke til vår tids demokrati. I fordelingen av goder var det en avgrunn mellom ødsel rikdom og skrikende fattigdom.

Barbariske straffemetoder

Da disse avbildningene ble laget på midten av 1600-tallet, var gjeldende rett Christian 4.s Norske Lov fra 1604, som hovedsakelig var en oversettelse til dansk av Magnus Lagabøters landslov fra 1274, og den bygget i sin tur i stor grad på Gulatingsloven fra tidlig middelalder. I 1687 ble det gamle lovverket erstattet av Christian 5.s Norske

Detalj fra billedteppe som viser de to dydene justitia og patientia, rettferdighet og tålmodighet. Tålmodighet er et bilde på kampen mot lastene og har ofte et lam (Agnus Dei, Guds lam) ved sin side. Den hører egentlig ikke med til de syv dyder, men var likevel et populært motiv både i kirkekunst og folkekunst. På flere billedtepper er tålmodighet på samme måte satt sammen med rettferdighet. Kanskje appellerte disse to dydene særlig til en kvinnelig livsverden?

Foto: Norsk Folkemuseum.

Lov, som for det meste bygde på Danmarks lover, men tok med bestemmelser tilpasset norske forhold og norsk rettsarv.

Sett med dagens øyne var mange av 1600-tallets strafferettslige bestemmelser grusomme og barbariske. Straffemetodene omfattet gapestokk samt pisking, steile og hjul, i noen tilfelle avhugne hender, hode på stake og tortur. Det var også bestemmelser om trolldom og hekseprosesser.

På 1600-tallet ble hekser brent på bålet. Heksebreining hadde det vært lite av i middelalderen, men det nådde sitt største omfang i protestantiske land etter reformasjonen, særlig fra midt på 1500-tallet til midt på 1600-tallet. Bakgrunnen for dette var ofte at de protestantiske pådrivere for endring etter reformasjonen og ikke minst nidkjære embetsmenn ville ta et krafttak og

rydde opp i svart magi, som hos oss hadde den juridiske betegnelse trolldom. Den siste i Norge som ble brent på bål etter en hekseprosess, var Johanne Nielsdatter i Kvæfjord 1695.

Glemmes skal det heller ikke at neger-slaveri fra siste halvdel av århundret ble en velkjent rettsordning i koloniene, der norske skip deltok i slavetransportene som krysset Atlanterhavet under de skrekkelige forhold.

Gapestokk, steile og hjul ble opprettholdt

På 1600-tallet rådde kongen med uinnskrenket makt, særlig etter at eneveldet ble utropt som styreform i 1660, det absolutte motstykke til vår tids demokrati. I fordelingen av goder var det en avgrunn mellom ødsel rikdom og skrikende fattigdom.

etter 1814, inntil en ny straffelov vedtatt i 1842 fjernet slike straffemetoder. Deretter kom en ny straffelov i 1902, omtalt som en av sin tids mest humane på området, der også dødsstraff ble fjernet i fredstid.

Det betyr at over et tidsrom på bare 60 år, fra 1842 til 1902, tok norsk lov spranget fra Christian 5.s barbariske straffebestemmelser til en moderne straffelov for vår tidsalder, i kraft frem til 2015.

På bakgrunn av det som her er nevnt, er 1600-tallets Norge og dagens Norge som to

Tobakksdåse i sølv, antagelig fra Tyskland ca. 1800-1810. Dydene kan gi inntrykk av at folk i fortiden var styrt av moral og regler, men scenen på lokket viser et lystig lag som har utviklet seg til et reallt sjøslag.

Foto: Jon-Erik Faksvaag/Norsk Folkemuseum.

ulike verdener i rettsoppfatning, særlig strafferetten, som den gang sto ytterst fjernt fra hva vår tids mennesker kan godta.

5. Visdommens slange

Visdom (latin: *prudencia*). Avbildes som en kvinne med slanger og en art duer, som her kan se ut som kaka-duer eller papegøyer.

Et enda mer kjent symbol er uglen, visdommens fugl. Stundom vises speil, som skal røpe for oss det vi ikke helt kan se, og flere ansikter side om side, som skal antyde fortid, nåtid og fremtid.

Slangen som symbol på visdom skriver seg tilbake til den gamle Hellas og til andre førkristne kulturer, der dette dyret ble betraktet som hellig i noen av oldtidens religioner. Slinger hadde i folketroen både en god og en farlig side. De kunne være mektige voktere av templer og hellige steder. De ble forbundet både med gift og med medisin. Slangegift kunne bli brukt som legemiddel. Legekunstens gud Asklepios hadde slangen som symbol. I kristendommen er slangen den som Adam og Eva ikke maktet å motstå i Edens hage. Slangen tilbød en frukt fra kunnskapens tre og kunne bringe den

innviede kunnskap.

«Den som styrer et land, skal utøve visdom», ble det sagt. Klokskap er en nødvendig egenskap hos samfunnets ledere, så de kan fatte de rette beslutninger i vanskelige saker.

Visdommens forbehold

Enorm utvikling har skjedd i vitenskapen og i utvidelsen av den menneskelige kunnskap. Skolegang ble obligatorisk og analfabetismen utryddet. Den moderne vitenskapen hadde sin begynnelse på 1600-tallet i lærde kretser.

Århundret hadde startet med at den italienske filosofen Giordano Bruno i året 1600 ble henrettet for vranglære fordi hans vitenskapelige teorier kom i strid med kirkens dogmer. Men den intellektuelle utvikling lot seg ikke stanse.

Teknikker ble utviklet for å fremskaffe kunnskap basert på utprøving av teorier som ble testet gjennom observasjoner, i stedet for som tidligere at kunnskap ble søkt gjennom religiøse tekster, spekulasjoner og filosofiske klassikere. Eksempler nettopp fra 1600-tallet er tenkere og vitenskapsmenn som Baruch Spinoza, Galileo Galilei, Isaac Newton, John Locke, René Descartes, Francis Bacon og andre. Disse menns nyvinninger ble ført videre under opplysningstiden i århundret som fulgte på 1700-tallet.

Dagens verden er basert på den dokumenterte kunnskap gjennom vitenskapen. Samtidig er kunnskapen bredt fordelt, ved at store grupper av befolkningen får høy

utdannelse, og umåtelige kunnskapsmengder er tilgjengelige for enhver. Vi må likevel ta et grunnleggende forbehold: Kunnskap og visdom er ikke helt det samme.

6. Motets søyle

Mot (latin: *fortitudo*). Betyr også styrke. Avbildes som en kvinne med en søyle, og øyensynlig med vinger.

Andre kjente symboler er en løve, en hjelm med fjærbusk, og en feltherres rustning.

Søylen er bilde på den bærende kraft. Løven er et klassisk bilde på mot og styrke. Det er også feltherrens hjelm og brynje, som er tegn på at samfunnet skal vernes mot ytre farer. Mot anses som en nødvendig egenskap blant dem som er krigere og skal beskytte sine medborgere. Tapperhet og ridderlighet er idealet for den edle kriger.

Motet overlever

Siden den gang har samfunnets krigsmakt fått en ganske annen slagkraft. Maktbrukens rekkevidde og evnen til ødeleggelse har økt til et omfang som overgår 1600-tallets villeste fantasier. Uansett er motet en livsverdi som fortsetter å bli verdsatt under skiftende ytre forhold, som lovprises i vår tids populære fremstillinger i litteratur, film og billedkunst, ikke minst i heltehistorier om kamp mot tyranni og urett.

I synet på verdien av mot, tapperhet og styrke kan derfor dagens mennesker stadig være på talefot med våre forfedre på 1600-tallet.

7. Måteholdets krukke

Måtehold (latin: *temperantia*, enda mer kjent som «sofrosyne» hos de greske filosofene). Bildet på denne dyd er kvinnen som blander vin med vann i to krukker. Dette står for måtehold i nytelse, enten det er rusdrikk eller nytelsen omfatter andre sanser. I

bildet er også en passer, det geometriske instrument som skal vise at man holder seg

1600-TALLETS
DYDER OG SYNDER

innenfor et mål. Synlig er også et sjal eller bånd - man skal legge et slikt bånd på seg. Andre kjente symboler på måtehold er et hjerte, og et bord med kanne, skål, kniv og brød, som kan vise det enkle måltid uten overdådigheter.

Under de greske filosofenes motto «Kjenn deg selv» skulle man gjennom innsikt i sine egne sterke og svake sider og sine egne begrensninger finne frem til det som hos Platon ble beskrevet som «den gylne midelvei». Måtehold er evnen til å finne balansen også i sitt eget sinn og til å granske seg selv kritisk. Måtehold er det som styrer vårt forhold til andre dyder eller livsidealer, ved å unngå overdrivelser og ytterligheter uansett i hvilken retning.

Måtehold i motbør

I vår tid blir det ofte hevdet at utviklingen har gått fra nøysomhet og selvbeherskelse til grådighet og uhemmet dyrking av materielle goder, overdrevent forbruk, trang til å berike seg selv, «bruk og kast», tilfeldig sex, og fremfor alt et forbruk av naturressurser som ikke er bærekraftig. Mange har påpekt at måtehold i vår ressursbruk tvinger seg frem dersom vår klode skal bevares slik vi kjenner den.

Heller ikke 1600-tallet, i mange land kjent som barokkens tidsalder, var på noen måte fremmed for overdrivelser og overdådig luksus, den gang vanligvis forbeholdt dem på toppen av samfunnet. Slik sett kan det hevdes at tidligere tiders overdrivelser har gitt plass for nye.

- KILDER:**
 Førstekonservatorene Kari Telste, Erika Ravne Scott og Trond Bjorli ved Norsk Folkemuseum.
 Sigrid Christie: *Den lutherske ikonografi i Norge inntil 1800* fra serien *Norske minnesmerker*.
 Lauritz Nørregaard: *Naturrettens første Grunde* (1784).
 Henrik Syse: *Måtehold i grådighetens tid*.

Av anbefalt lesning er en rekke bøker utgitt av professor Øystein Rian om Norge under dansketiden, blant disse *Maktens historie i dansketiden* og *Embetsstanden i dansketida*.

Dydene skulle hjelpe mennesker til å handle riktig. Dette kistebrevet er et «Bibelsk Reise-Kart over Livets og Dødens Vei». Den smale vei, prydet med kors, er trang og kummerlig, men fører til evig glede i himmelriket. Den brede vei er derimot krydret med fristelser og leder like lukt til evig pine i helvete. Slike kistebrev var populære fra 1700 til 1850. De ble limt under kistelokket eller brukt som veggdekorasjon. Dette kistebrevet er formet som en tegneserie som viser forsakelsene på den smale vei og fordervelsene langs den brede. Kanskje har det hengt på en vegg som en stadig påminnelse om å holde seg til sin gudstro og ikke la seg friste av djvelen? I boken *Måtehold i grådighetens tid* fra 2009 argumenterer filosofen Henrik Syse for en renessanse for dydene i dagens forbruker-samfunn. Foto: Anne-Lise Reinsfelt/Norsk Folkemuseum.

